

Merja Kinnunen

Simmel ja naiset

Georg Simmelin kulttuuriteoriassa naisten osa on tavallaan lohduton, sillä Simmel päätyy siihen, että naiset eivät voi ominaispiirteidensä vuoksi tuottaa modernin yhteiskunnan objektiivista kulttuuria. Feministisessä tutkimuksessa Simmeliä on kritisoitu hänen sosiaalisen maskuliinisesta ontologiastaan. Tämän voi kuitenkin nähdä myös niin, että Simmel paljastaa modernin maskuliinisuuden. Sosiologisen ajattelun kannalta merkittävää on, että Simmel otti sukupuolen tiedollisesti mukaan modernisoitumisen teoriaan ja teki myös arjen havainnoista, esineistä ja jokapäiväisen elämän vuorovaikutuksista tiedollisesti merkittäviä.

Simmeliä ympäröi koko joukko oppineita ja radikaaleja naisia, joiden merkitys Simmelin ajatteluun ja havaintoihin sosiaalisesta on mahdollinen ja jopa ilmeinen. Kerron aluksi näistä naisista, joiden joukossa Simmel teki työtänsä ja joiden kanssa hän vietti muutoinkin aikaansa.

Simmeliä ympäröivien naisten löytämisestä kiitän Eeva Peltosta, jonka kirjoitettuun puheeseen ja käännöksiin tämä jakso pitkälti perustuu¹. Sen jälkeen tarkastelen, millaisen paikan Simmel antaa naisille kulttuuriteoriassaan. Lopuksi tuon esiin, mistä näkökulmista feministinen tutkimus on arvioinut Simmelin naiskäsitystä ja pohdin, mikä voisi olla Simmelin anti sukupuolen sosiologialle.

Naiset Simmelin ympärillä

Simmelille läheisiä naisia olivat ainakin Gertrud Simmel (os. Kinel), Gertrud Kantorowicz, Marianne Weber (Max Weberin puoliso), Margarete Susman ja Sabine Lepsius.² Heidän täsmällistä vaikutustaan Simmelin ajatteluun on mahdotonta todentaa, mutta olisi outoa, jos näiden lukeneiden ja kriittisten naisten ajattelu ja toiminta eivät olisi mitenkään läsnä siinä, millaisia havaintoja Simmel teki todellisuudesta ja millaisia kysymyksiä modernista, kulttuurista ja sosiaalisesta hän esitti.

Vaimo Gertrud oli filosofi, joka kirjoitti salanimellä Marie-Luise Enckendorff muun muassa teokset *Vom Sein und vom Haben der Seele* (1906), *Realität und Gesetzlichkeit im Geschlechtsleben* (1910) ja *Über das Religiöse* (1919). Simmelien kodissa kokoontui Gertrudin emän-

nöimänä salonki, jonka vakiovieraita olivat muun muassa Weberin pariskunta, Susman, Lepsius ja Kantorowicz. Gertrud Simmeliä on luonnehdittu³ muun muassa siten, että hän loi Simmeliä kodista kultivoituneiden kokoontumisen paikan, jossa seurallisuus saattoi toteutua ihanteellisesti. Marianne Weber on puolestaan kuvannut Simmeliä yhteiseloa näin⁴:

”Mikä merkillinen pari, hän ja hänen miehensä Georg! Mies oli tuskin keskimittainen, pienempi kuin vaimo, tyyppillinen juutalainen, ei mikään kaunis; mutta mitä merkitsee ulkonäkö niin henkevässä miehessä. Mies lumosi meidät naiset syvällisyydellään ja hyvänsuovalla lämmöllään. [...] Mutta kuinka merkillinen olikaan tämä luonnoltaan niin erilaiseksi luotu pari. Oliko heidän avioliittonsa ehkä ongelma? Sitä ei tiedetty. Ilmapiiri heidän kodissaan oli ylevä: mies suhtautui vaimoonsa hienotunteisesti, ritarillisen kunnioittavasti [...] Paria sitoi syvästi toisiinsa rakkaus ainoaan poikaan Hansiin, joka oli keskenään niin erilaisten vanhempien hyvin menestynyt, harmoninen jälkeläinen, aivan oma luomuksensa. [...] Gertrud ja Georg Simmel olivat henkiseltä rakenteeltaan kylläkin hyvin erilaisia, rouva Simmel oli niin ikään ajattelija, filosofi. Hän kuunteli miehensä luentoja, luki tämän kirjoituksia, omaksui paljon tältä, mutta uskalsi erottautua kannanotoissaan selvästi ja tietoisesti miehestään. Miehen relatiivoiva, hajottava, hienosyisyysiin kohdentuva ajattelutapa oli selvästi erilainen kuin hänen. Gertrud pyrki selkeisiin, yksiselitteisiin lausumiin ja arvostelmiin, hän oli radikaali, hän eli katsoen tosiasioita silmiin.”

Simmelille toinen merkittävä Gertrud oli Gertrud Kantorowicz. Kuten Simmelin avioliitto, niin myös läheinen ystävyys Gertrud Kantorowiczin kanssa kesti 15 vuotta Simmelin kuolemaan saakka. Hänen kanssaan Simmelillä oli vuonna 1904 syntynyt tytär Angela. Myös Kantorowicz oli oppinut nainen.

Margarete Susman on arvioinut⁵, että Kantorowiczin vaikutus näkyy monin tavoin Simmelin tuotannossa. Hänen mukaansa se ilmenee Simmelin käsityksissä paitsi naisten erityislaadusta, myös Simmelin ”suuren sosiologian” salaisuutta koskevassa luvussa. Gertrud Kantorowicz on myös kirjoittanut esipuheen Simmelin postuumisti ilmestyneeseen kirjaan *Fragmente und Aufsätze*. Kirjoitusta pidetään taitavana esityksenä Simmelin myöhäistuotannon ajattelusta⁶.

Ylipäätään Simmelin ja hänen naisverkostojensa yhteys oli mitä moninaisinkin. Simmel omisti esimerkiksi kirjansa *Die Religion* (1906) Susmanille ja Kantorowiczille. Ja he puolestaan käänivät Simmelin opastamana muun muassa Henri Bergsonin tekstejä. Marianne Weberiä Simmel kiittelee vuolaasti tälle 9. joulukuuta 1912 lähettämässään kirjeessä⁷. Hän myös omisti *Goethe*-kirjansa (1913) Mariannelle, joka taas tunsu Simmelien perheen ilmeisesti läpikotaisin – ainakin niin hyvin, että saattoi vihjaillen kirjoitella Simmelien avioliiton mahdollisista ongelmista. Hän on myös kritisoinut vahvasti Simmelin näkemystä naisten kyvyttömyydestä tuottaa objektiivista kulttuuria kirjassaan *Frauenfrage und Frauengedanke*.⁸

Simmelin ja naisten vuorovaikutus oli ystävyyttä ja työtä. Aikalaisnaisten teksteistä välittyy myös kuva, että he yksinkertaisesti pitivät Simmelistä, hänen auttavaisuudesta, sydämellisyydestään ja hyvänsuopaisuudesta.

Sabine Lepsius (os. Graef) oli tutustunut jo nuorena Simmeliin, joka oli hänen vanhimman veljensä opiskelu-

toveri ja ystävä.⁹ Lepsius kertoo olevansa ikuisesti kiitollinen siitä, että Simmel johdatti hänet tiedon maailmaan. Hän myös muistaa, että Simmelillä tuntui aina olevan aikaa ystäviensä auttamiseen, vaikka rakkaudellaan poikaansa mustasukkaisesti tyrannisoiva äiti (Flora Simmel) suostui luovuttamaan Simmelin ystävilleen vain hetkiksi.

Lepsius arvosti erityisesti Simmelin myötäelämisen kykyä ja näki, että juuri se varjeli Simmeliä siltä, ”että sydän olisi näivettynyt aivojen kustannuksella” toisin kuin monille muille oppineille miehille helposti kävi¹⁰. Sabine Lepsiuksen näkemys myös oli¹¹, että ”[e]i tee oikeutta Simmelille tarkastella häntä pelkkänä älykkönä, kuten miehellä on taipumusta tarkastella miestä. Naisellinen katsanto ei voi tyytyä tällaiseen yksipuolisuuteen vaan se halajaa nähdä ihmisen kokonaisuutena”.

Kulttuuriteorian naiset ja miehet

Simmeliä ympäröineet aikalaisnaiset osoittautuivat radikaaleiksi ja syvällisesti ajatteleviksi naisiksi. Naiset puolestaan olivat vakuuttaneet, että mies itse oli myötäelävä ja syvällinen, mutta ei kovin radikaali. Näitä aikalaishavaintoja vasten jollain tavoin kummeksuttaa se essentialisoiva tapa, jolla Simmel kuvaa kulttuuriteoriassaan sukupuolten ominaispiirteitä¹². Hän liittää naisiin juuri niitä piirteitä, joita aikalaisnaiset liittivät häneen itseensä. Vastaavasti hän liittää miehiin niitä ominaisuuksia, jotka olivat ominaisia häntä ympäröiville naisille. Toisaalta hän liittää naisiin myös niitä ominaisuuksia, joita naiset liittivät ylipäätään naisiin, kuten kokonaisuuksien näkeminen. Olen koonnut Kuvioon 1 Simmelin luonnehdintoja naisista ja miehistä hänen naiskulttuuria käsittelevästä esseestään.¹³

Kuvioon kerätyistä naisten ja miesten erilaisista ominaisuuksista seuraa Simmelin kulttuuriteoriassa, että

Kuvio1: Naisten ja miesten ominaispiirteitä Simmelin kulttuuriteoriassa.

NAISET	MIEHET
<ul style="list-style-type: none"> • kokonaisuudet • sidonnaisuus omaan olemiseen • oma persoona läsnä toiminnassa • yhtenäisyys • sisäisen ja ulkoisen elämän tiivis yhteys • yhteen asiaan kaikki oma energia • haavoittuvuus • sensitiivisyys • henkilökohtaistaminen • spontaani suoruus ja välittömyys • harmonian halu • kyky tulkita ja ymmärtää • tuloksen ja toiminnan integrointi • tunteiden ja arvojen yhdistäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • spesialisoituminen • asioiden ja toiminnan irrottaminen itsestä • erillisyys • itsensä ulkoistaminen • toiminnan objektivoiminnan kyky • yhteen asiaan osa omasta energiasta • vaihtelu • vihjailevuus • välittyneisyys • saavuttamisen ja tärkeänä olemisen halu • levottomuus • kyky tarttua ulkoiisiin asioihin

naiset voivat olla vallitsevan, objektiivisen kulttuurin omaksujia ja ylläpitäjiä, mutta eivät sen muuttajia ja kehittäjiä. Tämän hän perustelee naisten ja miesten ominaisuuksien eron ja työnjaon perustalle organisoituneen yhteiskunnan yhteydellä.

Simmel näkee, että miehillä on ominaispiirteidensä vuoksi kyky toiminnassaan irrottaa asiat ja toiminta omasta itsestään, mies kykenee ulkoistamaan itsensä ja näin myös spesialisoitumaan työnjaossa ja muuntamaan toimintansa objektiivisiin asioihin. Naisten toiminta sen sijaan on homogeenisempaa kuin miesten ja he toimivat elämän yhtenäisyyden ja kokonaisuuksien hahmottamisen pohjalta. Naiset eivät erota omaa persoonaansa toiminnasta, vaan he henkilökohtaistavat asiat. Naiset eivät näiden ominaisuuksiensa vuoksi muunna toimintaansa objektiivisiin asioihin ja tästä seuraa se, että he eivät pysty tuottamaan objektiivista kulttuuria. Tästä seuraa myös, että kaikki objektiivinen kulttuuri, johon Simmel sisällyttää muun muassa moraalien, tieteen, uskonnon, kaupankäynnin, valtion, teollisuuden ja yhteiskunnalliset muodostumat, on miesten tekemää ja läpeensä miehistä.

Simmelin mielestä on toisaalla olemassa kuitenkin alueita, joissa naiset voivat viedä eteenpäin vallitsevaa kulttuuria omien ominaispiirteidensä avulla¹⁴. Hän ehdottaa, että naisten tulisikin etsiä ja kehittää ominaisuuksiaan, jotka miehiltä puuttuvat ja arvostaa niitä. Tieteessä naiset voivat kehittää toimijoiden ymmärtämisen näkökulmaa, koska naisilla on kyky tulkita toisen ihmisen sisäistä maailmaa ja tunteita. Esimerkiksi lääketieteen piirissä naiset voivat kehittää potilaan omista kertomuksista lähteviä diagnooseja ja historiatieteessä tutkimuskohteiden toimijoiden ymmärtämisen näkökulmaa. Taiteen alueella naiset voivat hyödyntää kykyään ymmärtää kokonaisuuksia ja integroida tulos ja toiminta yhteen erityisesti tanssissa ja näyttelemissä. Myös muodin alue sopii naisille hyvin, sillä muodissa naiset pystyvät toteuttamaan heille ominaista pyrkimystä erottautua yksilöllisinä persoonallisuuksina olemassa olevien sosiaalisten rajojen ja jatkuvuuksien sallimalla tavalla¹⁵.

Simmelin kulttuuriteorian mukaisesti objektiivisen kulttuurin luomisen edellytyksenä on siis itsensä ulkoistaminen ja toiminnan objektiivoinnin kyky. Jokainen ihminen omaksuu, hallitsee ja käyttää jossain määrin objektiivista kulttuuria (tietoa, taidetta jne.). Subjektiivista kulttuuria on se osuus, mitä ihminen käyttää objektiivisesta kulttuurista. Pyrkimysään subjektiivisessa kulttuurissa korkeammalle tasolle naiset voivat omaksua vain sen, mitä miehet ovat kehittäneet. Koska naiset ovat kokonaisuuksia, Simmel kysyy, missä mielessä ylipäätään on mielekästä pohtia sitä, kuinka naiset voisivat pyrkiä luomaan objektiivista kulttuuria. Naisten on mahdollista tuottaa naiskulttuuria ja samalla objektiivista kulttuuria. Naiset eivät voi luoda omaa naiskulttuuriaan, sillä naiskulttuuri on objektiivisen kulttuurin mielessä ristiriitainen käsite.

Simmel kuvaa, kuinka pitkälle kehittynyt työnjako tuottaa tilannetta, jossa objektiivinen kulttuuri kukoistaa ja subjektiivinen kulttuuri köyhtyy¹⁶. Syntyy vaikutelma ikään kuin objektiivinen kulttuuri olisi jotain yksilöiden

yläpuolella olevaa, sillä kukaan yksityinen ihminen ei pysty omaksumaan kokonaan objektiivista kulttuuria. Simmel kuitenkin muistuttaa, että kaikki kulttuuri on ihmisten tekoa, se ei koskaan ole sukupuoletonta ja ei ole olemassa mitään aluetta, joka olisi naisen ja miehen takana tai yläpuolella.

Kulttuurin tragedian sukupuolisuus

Simmel poikkeaa sosiologian klassisesta perinteestä siinä, että hän liitti sukupuolen tiedollisesti osaksi modernisoitumisen teoriaa. Kuten Lietteke van Vucht Tijssen on huomauttanut¹⁷, esimerkiksi Tönnies, Mannheim ja Weber tyytyivät kantamaan huolta siitä, että modernisaatio merkitsee rationalisoitumista ja objektiivoitumista tunteen, rakkauden ja huolenpidon kustannuksella. Simmel oli ainoa, joka pohti, mikä yhteys koko modernin kulttuurin kehityksellä oli miesten hallitsevaan asemaan.

Simmelin kulttuuriteoriaa voikin lukea modernisoitumisen tragediana, joka on nimenomaan miesten tragediaa ja kärsimystä subjektiivisen ja objektiivisen kulttuurin jakamassa sosiaalisessa¹⁸. Naiset voivat ylittää jaon tai olla jaon tuolla puolen ja näin heillä ei ole myöskään kitkaa elettyjen kokemusten ja elämän objektiivisten muotojen välillä. Naisten kannalta modernin kulttuurin tragedia kuitenkin on, että moderni ottaa miehiset periaatteet absoluuttisina sivuuttaen naisisuuden. Ainoaksi parannuskeinoksi Simmel näkee naisisen merkityksen täydellisen uudelleenarvioinnin.

Simmelin käsityksiä naisten ja miesten ominaispiirteistä voidaan pitää ylihistoriallisina, universalisoivina ja metafysisinä¹⁹. Simmelin tapa luonnollistaa naisten ja miesten ominaispiirteet luonnonmukaisiksi psyykkisiksi rakenteiksi kyseenalaistuu jo pelkkien havaintojen avulla. Kuten Marianne Weber kirjoitti²⁰:

”Osalla naisista nyt vain on halu ei pelkästään olla vaan myös tehdä ja tarkemmin sanoen saada jotain aikaan, so. luoda jotain sisällöltään pelkän henkilökohtaisen ylittävää; ja osalla naisista ei ole vain tätä halua vaan myös voimaa monenkaltaiseen ylipersonalliseen vaikuttamiseen ja mil-laisiin objektiivointeihin tahansa.”

Marianne Weber sinällään piti Simmelin näkemystä miesten ja naisten erilaisuudesta järkevänä, mutta hän näki asian toisin. Hänen mukaansa naiset ja miehet pikemminkin kiertävät päällekkäistä kehää kuin ovat täysin erilaisia. Naiset ja miehet eroavat toisistaan, mutta heillä on myös sellaisia yhteisiä ”ihmisten” ominaisuuksia, jotka mahdollistavat molemmille kyvyn tuottaa objektiivista kulttuuria ja kykyä liikkua useilla elämän alueilla.

Itse luen mielelläni Simmeliä niin, että hänen havaintonsa naisten ja miesten eroista ovat kulttuurisesti tunnistettavia ja toistuvia feminiinisuuden ja maskuliinisuuden erotteluja. Jos vertaa²¹ Simmelin erottelua esimerkiksi siihen, millaisia taitoja, kykyjä ja osaamisia naisten ja miesten töihin liitetään 2000-luvun Suomessa, niin ei ole vaikea havaita, kuinka naisten kyvyt määrittellään naisten

sisäisten ominaisuuksien kautta: henkilökohtainen sitoutuminen, vastuuntunto, toisen ongelmien ymmärtäminen, kannustavuus, palveluallttius, tunnollisuus, myötäeläminen. Sitä vastoin miesten kyvyt kuvataan kykyinä ulkoistaa työtään ja toimintaansa itsestään: asiasuuntautuneisuus, ongelmien ratkaisukyky, riskinotto, liikkuvuus, vapaus persoonallisista siteistä. Simmelin vuosisadan alun havaintojen tunnustettavuus nykypäivänä kertoo kulttuuristen jäsenysten sitkeydestä, mutta mieli tekee myös kysyä, olisiko Simmelin erotteluilla peräti ontologista järkeä.

Sosiologian perinteessä sukupuolen sisällyttäminen sosiaaliseen mahdollistaa tiedollisesti rationaalisen ja objektivoivan modernin kritiikin. Eri asia on, millä tavoin feminiinisyyteen sisällytetyt tiedolliset jäsennykset voisivat tulla osaksi sosiaalista koskevaa tietoa. Jos asiaa ajattelee Foucault'n²² episteemien avulla, niin sisäisiin suhteisiin kiinnittyvä feminiinisyyden luokittui pois tiedosta jo ennen modernia, klassisen episteemin aikana. Anne Witzin²³ näkemys on, että Simmel paljasti modernin maskuliinisuuden, kuitenkin niin, että hän samaan aikaan kohtalokkaasti sulki naiset ulos sosiaalisesta. Witzin mielestä Simmelin ainoa kestävä perintö on sosiaalisen maskuliininen ontologia.

Toisaalta voi myös todeta, että Simmel toi esiin modernin maskuliinisuuden ja samalla tragedian käyttämällä feminiinisyyteen liittämäänsä argumentteja. Aivan kuten Sabine Lepsius, myös Simmel yhdisti naisiin kokonaisuusien halajamisen ja hahmottamisen. Samalla koko Simmelin modernin kritiikin juurena on juuri se, että modernissa rahataloudessa vallitsee ratkaisematon ristiriita yksilön kokonaispersoonan ja yhteiskunnan välillä. Modernissa ihminen määrittyy yksilönä vain yhteiskunnan yhdeksi jäseneksi, jolla on erityinen työnjaollinen tehtävänsä ja funktionsa ja jonka suoritukset ovat vaihdettavissa ja korvattavissa. Yksilöiden sosiaalisten aineiden kokonaisuus jakautuu osiin ja ”yhteiskunta pesiytyy yksilöön itseensä”²⁴. Simmelin miehiin liittämien ominaispiirteiden perusteella yhteiskunta on pesiytynyt erityisen tukevasti juuri miehiin. Simmelin katsannossa siis miehiset piirteet määrittävät pitkälti subjektin sisäistämiksi modernin yhteiskunnan objektiivisen kulttuurin piirteiksi.

Sukupuolen sosiologian kannalta Simmel on avannut mahdollisuuksia nähdä maailmassa muutakin kuin rationaalista ja objektivoivaa. Ottaessaan tutkimuksellisen ajattelun kohteeksi tiloja, paikkoja, tunteita ja pieniä arjen asioita sekä ohikiitäviä hetkiä, muotia, tyylejä, aterioria, häpeää ja keimailua, Simmel on tuonut esiin myös sellaista sosiaalista, jonka Simmelin kulttuuriteorian naisetkin voivat tunnistaa.

Viitteet

1. Eeva Peltonen Arto Norolle kirjoittama puhe väitöskaronkassa 6. huhtikuuta 1991. Noron kollegat Helsingin yliopiston sosiologian laitoksella kokosivat puheet monisteeksi: Puheiden loppu. Puheita Arto Norolle 6.4.1991. Helsinki 1991.
2. Peltonen 1991.
3. Esim. Coser 1976, 196.

4. Marianne Weberin elämänmuistelot, *Lebenserinnerungen*, Bremen 1948, käännös Eeva Peltonen.
5. Peltonen 1991 mukaan.
6. Esim. Pyyhtinen 2006 (tässä numerossa).
7. Kirje alkuperäisenä kopiona sekä saksaksi että englanniksi käännettyinä Kurt. H. Wolffin toimittamassa kirjassa *Georg Simmel 1858–1918*, 1959, 239–42.
8. Mohr, Tübingen 1919.
9. Stefan George / Sabine Lepsius, Berlin 1935, Peltonen 1991 mukaan.
10. Sama.
11. Sama.
12. Simmel kirjoitti viitisentoista esseetä sukupuolesta vuosina 1880–191. Ne ovat luettavissa vuonna 1985 julkaistussa kirjassa *Schriften zur Philosophie und Soziologie der Geschlechter* (toim. H.J. Dahme und K.C. Köhnke. Suhrkamp, Frankfurt/M.).
13. *Weibliche Kultur* (1902) julkaistu ensimmäisen kerran teoksessa *Philosophische Kultur. Gesammelte Essays*. Klinkhardt, Leipzig 1911. Guy Oakesin englanninkielinen käännös ”Female Culture” hänen kirjassaan *Georg Simmel. On Women, Sexuality, and Love* 1984, 65–101.
14. Simmel 1984/1911, 65–101.
15. Simmel 2005/1895, Muoti, 107.
16. Esim. Simmel 2005/1903, 100–11; 1997/1900, 227–34 ja Simmel 1997/1900.
17. van Vucht Tijssen 1991, 214–5.
18. Sama, 204–5.
19. Oakes 1984, 3–62.
20. *Frauenfrage und Frauengedanke* (1919), käännös Eeva Peltonen.
21. Kinnunen 2001.
22. Foucault 1973.
23. Witz 2001, 367.
24. Simmel 1999, 132–3.

Kirjallisuus

- Coser, Lewis A., *Masters of Sociological Thought*. Harcourt Brace Jovanovich, New York 1976.
- Coser, Lewis A., Georg Simmel's Neglected Contributions to the Sociology of Women. *Signs* 2(4), 1977, 869–876.
- Foucault, Michel, *The Order of Things. An Archaeology of Knowledge*. (Les mots et les choses, 1969). Pantheon, New York 1973.
- Kinnunen, Merja, *Luokiteltu sukupuoli*. Vastapaino, Tampere 2001.
- Oakes, Guy, The Problem of Women in Simmel's Theory of Culture. Teoksessa Simmel, Georg, *On Women, Sexuality, and Love*. Engl. Guy Oakes. Yale University Press, New Haven & London 1984, 3–62.
- Peltonen, Eeva, Puheiden loppu. Puheita Arto Norolle 6.4.1991. [Moniste] Helsinki 1991.
- Simmel, Georg, Muoti (1895) & Suurkaupunki (1903). Teoksessa *Georg Simmel. Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1895–1917*. Suom. Tiina Huuhtanen. Gaudeamus, Helsinki 2005, 100–11 & 27–68.
- Simmel, Georg, *Pieni sosiologia*. Suom. Kauko Pietilä. Tutkijaliitto, Helsinki 1999.
- Simmel, Georg, *Rahan filosofia* (1900). Lyhentäen suomentanut Panu Turunen. Doroga, Turku 1997.
- Simmel, Georg, Female Culture (1911). Teoksessa Georg Simmel, *On Women, Sexuality, and Love*. Engl. Guy Oakes. Yale University Press, New Haven & London 1984, 65–101.
- Simmel, Georg, Subjective Culture (1908). Teoksessa Georg Simmel, *On Individuality and Social Forms*. Toim. Donald N. Levine. The University of Chicago Press, Chicago & London 1971, 227–34.
- Simmel, Georg (1912), A Letter from Simmel to Marianne Weber. Teoksessa Kurt H. Wolf (toim.), *Georg Simmel 1858–1918*. The Ohio State University Press, Columbus 1959.
- van Vucht Tijssen, Lieteke, Women and Objective Culture: Georg Simmel and Marianne Weber. *Theory, Culture & Society: Special Issue on Georg Simmel* 8(3), 1991, 203–18.
- Witz, Anne, Georg Simmel and the Masculinity of Modernity. *Journal of Classical Sociology* 1(3), 2001, 353–70.